

nina I. P. Markija. Značajan događaj za Split i upoznavanje cijelog tadašnjeg kulturnog svijeta s njime predstavlja raskošno izdanje britanskog arhitekta Roberta Adama 1764. godine. Francuski slikar Ch. L. Clérisseau slika 1757. vedute Splita i njegove spomenike, koje za Adamovu knjigu prenose u bakar najbolji tadašnji graveri, poput Fr. Bartolozzija. Malo nakon njih stiže 1782. godine u Split francuski slikar L. F. Cassas. On otkriva ne samo antičke građevine već i okolne romantične pejzaže i u kolekciji od pedesetak velikih akvareliranih crteža Dalmacije, danas u Londonu, polovina se odnosi na Split. Oni su poslužili 1802. god. za izradu reprezentativnih bakropisa u Lavalléeovu putopisu Istrom i Dalmacijom. Zahvaljujući baš Clérisseauu i Cassasu, mi odlično poznajemo izgled Splita XVIII stoljeća.

Mnogi drugi strani slikari fiksirali su izgled grada i njegovih spomenika, osobito u XIX stoljeću, ali su svoje slike i albume za skiciranje odnosili sobom i mi ih postepeno otkrivamo u raznim inozemnim privatnim i javnim zbirkama.

XIX stoljeće plodno je doba bakropisa i litografije. One ukrašavaju mape zasebnih listova, uvezane putopise ili pak postoje kao pojedinačni listovi. Većinom su to njemački grafičari koje privlače obale osunčanog Jadrana: F. Reiner, J. Högelmuller, J. Alt, E. Haase, E. Biermann i drugi. Doputuje i po koji strani slikar pejzažist koji jednim dokumentarnim i simpatičnim realizmom slika vedute grada ili njegovu zelenu, danas potpuno urbaniziranu, okolicu. Najdokumentarnije i najprivlačnije su dvije velike splitske luke i pejzaži Poljuda, Solina i Vranjica talijanskog pejzažiste M. Olivera, iz 1892. godine.

Iako se naša građanska likovna umjetnost razvila tek potkraj prošlog stoljeća, pojedini slikari amateri popunjavaju svojom skromnom djelatnošću tu prazninu. Osim obiteljskih portreta, njih privlače i vedute grada i istaknutiji gradski spomenici.

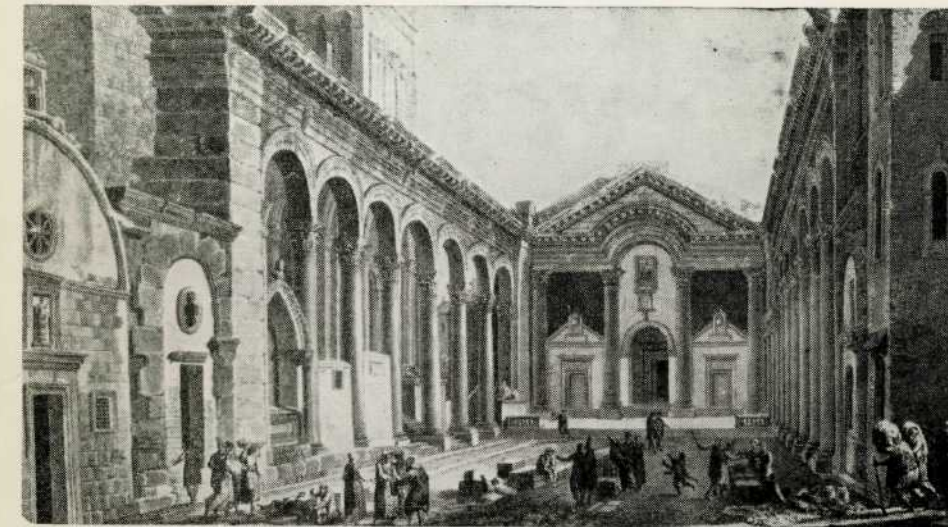
Splitski slikar amater Franjo Bratanić, predstavljen je sa tri manje uljene slike Splita i litografijama istih motiva, izvanrednom dokumentacijom za izgled grada sredinom prošlog stoljeća.

Duško Kečkemet

IZGLED SPLITA U PROŠLOSTI

SLIKE, CRTEŽI, GRAFIKE XVI—XIX STOLJEĆA

IZLOŽBA-GOSTOVANJE
MUZEJA GRADA SPLITA

3. XI — 20. XI 1970.

POVIJESNI MUZEJ HRVATSKE
ZAGREB, MATOSEVA 9

U ovom su stoljeću tehnike i urbanističke ekspanzije građovi naglo i u osnovi izmijenili svoj izgled. Onu sliku koju su stoljećima tek postepeno i djelomično mijenjali, sada su potpuno izbrisali, izgubivši, na žalost, ujedno i svoje slikovite specifičnosti i osebnosti, u težnji sveopćeg monotonog uniformiranja. I dok smo pojedine istaknute građevine i spomenike prošlosti donekle sačuvali, davši im više muzejski nego životni značaj, izgled grada kao urbanističkog spomenika nestao je u metežu suvremene izgradnje i prometa. A baš je grad kao cjelina predstavljao najviši stupanj organizacije života, obrane, graditeljstva i kulture naših srednjovjekovnih i novovjekovnih jadranskih komuna. Kad je taj grad imao sreću da se razvije u jednom osobito pogodnom i slikovitom prirodnom ambijentu, s prostranom lukom, plodnim poljem oko sebe i sa tako istaknutom građevinom iz koje se u stvari i rodio, kao što je Dioklecijanova palača, onda nam je shvatljivo divljenje svih putopisaca koji su ga posjetili, od izaslanika bizantskog cara Porfirogeneta u X stoljeću, pa do engleskog pisca Bernarda Shawa u ovome; shvatljivo nam je da je svojim jedinstvenim spomenicima privukao graditelje od Palladija i Roberta Adama, do E. Hébrarda i G. Niemanna; da je svojom slikovitošću nadahnuo umjetnike Ch. L. Clérisseaua i L. F. Cassasa.

Stoga će nam svaki opis, a pogotovo svaki likovni prikaz, tog starog i na žalost umnogome iščezlog Splita, biti dragocjen.

Baš gore navedenim razlozima Split zahvaljuje veoma obilnu i detaljnu likovnu dokumentaciju. Ne postoje likovni prikazi grada, istina, iz starog i srednjeg vijeka, osim što ga se tek ucrtava u brojne geografske karte od Ptolomejeve i Peutingerove pa nadalje, ali su zato oni iz XVI, XVII, a osobito iz XVIII i XIX stoljeća brojni.

Na ovoj izložbi dani su likovni prikazi Splita do kraja XIX stoljeća samo iz posjeda Muzeja grada Splita. Kad bi se sabrale sve slike, gravire, pojedinačne ilustracije knjiga iz čitave domovine i iz inozemnih kolekcija, njihov bi broj zacijelo premašivao pola tisuće.

Nisu ovom prigodom uzete u obzir ni fotografije Splita i njegovih građevina, iako ih postoji znatan broj, snimanih od 1860. godine nadalje.

Razni su motivi potakli domaće i inozemne slikare, crtače gravere, kartografe, profesionalce i amatere, da fiksiraju izgled Splita i njegovih predjela ili pojedinih spomenika u prošlosti.

Jedan od najranijih povoda bio je religioznog karaktera. Prve prikaze gradova nalazimo na rukama njihovih patrona, pod čiju su se zaštitu stavljali. Kao što nam je i izgled starog

Dubrovnika poznat s modela u ruci sv. Vlaha, tako prvi pogled na Split zahvaljujemo kistu mletačkog renesansnog slikara Girolama di Santacrocea, koji je na velikoj oltarnoj pali u samostanskoj crkvi na Poljudu 1549. godine prikazao gradskog patrona sv. Dujma kako drži u ruci model grada, vidljiva s južne morske strane. To je tipičan srednjovjekovni gradić, kojega krovovi i zvonici izviruju nad čvrstim pojasom zidina i kula. I kasnije se sreće lik sv. Dujma s gradom pod njim. Tako na obojenim slikama na drvetu iz XVI i XVII stoljeća, na bakrorezu iz XVIII st., pa čak i na jednoj dopisnici iz prošlog stoljeća.

Drugi koji su bili zainteresirani da što tačnije prikažu ovaj grad, njegovu luku i utvrđenja bili su pomorski i vojni crtači i graveri. Putopisi G. F. Camozija iz 1571. ili G. Rosaccija iz 1798. od Venecije do Carigrada, priručnici su pomorcima za plovljenje ovom našom razvedenom obalom. Slijedit će niz pomorskih portolana, koji shvatljivo osobito pažnju posvećuju gradskoj luci, poput izloženoga Francuza J. J. Allezarda iz 1804. godine, pa sve do veoma pregledne nekoliko metara dugačke panorame naše obale, što ju je za svoje putnike objavio Austrijski Lloyd 1851. godine, a na kojoj je slikovito prikazano svako mjesto, pa i Split. To je ujedno prvo turističko izdanje na Jadrano.

Vojni crtači i inženjeri osobito su precizno snimali gradske utvrde, a one su bile u tim nemirnim stoljećima ratova s Turcima veoma aktualne. Tako poznati mletački kartograf V. Coronelli prikazuje utvrđenja Splita i okolice druge polovice XVII stoljeća. Mnogo je tačniji i iscrpniji bio mletački vojni inženjer Josip Santini koji 1666. god. dovršava utvrđivanje Splita novim sistemom suvremenih bastiona i daje prvi tačan urbanistički plan grada, a uz to i vedute raznih predjela oko grada, uvijek u vezi s nekim objektom od strateškog interesa, ali sa zamjernom slikarskom vještinom. Veći broj planova Splita, s osobitim osvrtom na njegove fortifikacije, nalazi se u bečkom Vojnom arhivu. Zanimljiv je izloženi plan utvrda splitskog mjernika V. Corira iz 1826. godine, kada su one izgubile svoju prvotnu funkciju, pa su se pretvarale u gradilišta ili parkove.

Površnije su i manje tačne gravire Splita i okolice na prikazima nekih istaknutijih vojnih operacija: tako na Libmahe-rovu prikazu prvog osvajanja Klisa od Turaka 1596. god. i konačnog osvajanja 1650. godine.

Nakon prvog preciznog plana grada J. Santinija, slijedi površniji plan Splita i splitskog zaljeva P. Mortiera, a zatim dva mnogo pouzdanija Clérisseaua i Cassasa u knjigama R. Adama i J. Lavalléea. Najtačniji plan dobiva konačno Split u katastarskoj mapi 1831. godine.

Gravire Splita, više ili manje tačne, nalazimo i u raznim stranim geografskim priručnicima, od onih *Universus terrarum orbis* iz XVII st., do svestranih prikaza Dalmacije u okviru Austrougarske monarhije iz XIX st. Među prvim turističkim vodičima najistaknutije mjesto zauzima onaj Dalmacije R. E. Petermanna iz samog kraja prošlog stoljeća, koji uz opise donosi i plan i slike Splita.

Dalmacija je stoljećima privlačila strane putnike, prateće današnjih turista, a Split posebno. I danas među najzanimlji-

vije putopise spada onaj A. Fortisa iz 1774. god. Slijede u XIX stoljeću putopisi i putopisni albumi, obilno ilustrirani V. Poireta i M. de Casottija, J. Gardnera Wilkinsona, A. A. Patona i Ch. Yriarta. U njima se nakon bakroreza, bakropisa i litografija javljaju potkraj stoljeća i ilustracije otiskivane tiskarskim klišejima.

Split je privlačio putnike u prvom redu svojim monumentalnim i dobro ušćuvanim antičkim spomenicima. Istaknuti bečki barokni arhitekt J. B. Fischer von Erlach pokušava 1725. god. rekonstruirati Dioklecijanovu palaču, uz suradnju Splita-